

УДК 94(477) "1900 / 1905"

*Борис Горовий
(Донецьк)*

ПИТАННЯ АВТОНОМІЇ УКРАЇНИ У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ (НАЦІОНАЛЬНИХ) ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПОЧАТКУ ХХ ст.: ВИНИКНЕННЯ, РОЗВИТОК, ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Проблема аналізу виникнення та подальшого розвитку автономістського питання в політичній діяльності перших українських політичних партій на сьогоднішній день залишається такою ж актуальною, як і за умов досягнення Україною незалежності, коли вітчизняні історики знову зацікавилися даною проблемою після кількох десятиліть перерви.

В історії суспільно – політичного життя України своє окреме, особливе, значення мали національні інтереси, що засвідчують і праці дослідників початку ХХ ст., зокрема С. Єфремова¹. Вітчизняні дослідники 20–30-х років ХХ ст. теж не залишили поза увагою дану проблему². За часів радянської влади питання автономії України у діяльності вітчизняних політичних партій серйозно не досліджували, а якщо і були такі спроби, то висновки робилися відповідно до партійних стереотипів того часу. Джерельна база тих часів мала суттєвий недолік: в опублікованих збірниках документи цього періоду подавалися досить вибірково і однобоко. Сучасні наукові дослідники в більшості своїй розглядають питання автономії України в цілому, вивчаючи умови виникнення національних політичних партій та їх подальший розвиток³. Вони висвітлюють проблему автономного статусу українських земель лише як один з багатьох аспектів політичної історії українських партій, вважаючи його за побіжний стимул розвитку національно – визвольного руху. Саме тому, досліджуючи дану проблему, автор статті передусім прагне з'ясувати місце та роль автономістського питання в діяльності національних політичних партій.

Джерельну базу пропонованої публікації складають мемуарна література, програмові документи українських національних політичних партій та матеріали, віднайдені автором статті в фондах ЦДІАК України. Хронологічні рамки дослідження становить період 1900-1905 рр. – один з найбільш проблемних періодів в історії українських політичних партій.

Початок ХХ ст. став для українських земель, що входили до складу Російської імперії, знаковим з точки зору активності національно –

визвольного руху. І, якщо до цього часу кількість таємних гуртків та організацій була незначною, а політичних партій взагалі не існувало, то тепер на перше місце в русі вийшов саме політичний аспект, перш за все спрямований на вирішення національного питання. Але цей рух відразу ж зіткнувся з багатьма проблемами, найважливішу серед яких чітко окреслили у своїй статті сучасні дослідники М. Ю. Козицький та О. В. Поліщук : "...з самого початку український політичний рух, а відтак – національно-політична думка розвивалися по двох основних напрямках: загальнореволюційному – драгоманівському та революційно-національному, провідників якого ще не існувало, бо вони щойно народжувалися на політичний світ разом з цими рухами"⁴.

Поступовий, але швидкий розвиток національно-визвольного руху призвів передусім до виникнення першої національної української політичної партії – Революційної української партії (РУП). Її створили на так званій "Раді чотирьох" у Харкові 29 січня 1900 р. син відомого історика Д. Антонович, один з перших українських авіаторів Л. Мацієвич, винахідник Б. Камінський та М. Русов, який походив з сім'ї відомих громадських діячів⁵. Але перший з'їзд цієї партії відбувся лише в грудні 1902 року в Києві⁶.

До 1902 року діяло (разом з численними студентськими групами) шість її осередків – у Києві, Полтаві, Лубнах, Прилуках та Катеринославі, координованих Центральним комітетом партії⁷. Потім до новоствореної партії увійшли так звані "вільні громади", що діяли в Харкові, Полтаві, Чернігові, Ніжині. Трохи пізніше були створені Чорноморська "вільна громада" на Кубані та Донський комітет РУП. У своїй діяльності РУП спиралася в основному на студентів, семінаристів, народних учителів та представників інших верств української інтелігенції; в деяких випадках залучалися і робітники, навіть існували робітничі організації РУПу – у Полтаві, Лубнах, Прилуках, Білій Церкві, Ніжині⁸. По суті виникнення цієї партії стало кінцевим етапом у переході від "розмовного" українофільства до початку боротьби українців за національні права на російській політичній арені.

Однак виникнення першої політичної партії ще не означало, що вона буде спроможною вдатися до рішучих дій. До того ж, проблеми у партії виникли майже з самого початку її заснування. Головною серед них стала проблема вирішення національного питання, а точніше пошук відповіді на запитання – якою повинна бути Україна? Автономною частиною Російської федерації чи цілком незалежною самостійною

державою? Великим мінусом для партії став також її неоднорідний соціальний та політичний склад, що відразу ж розділило партію на кілька внутрішніх груп. За словами В. Дорошенка, серед них були і радикальні націоналісти, далекі від соціалізму, й особи, хиткі в своїх переконаннях між есдецтвом і есерівством⁹.

Звісно, що такий неоднорідний склад не зумів виробити єдиної програми партії, яка б задовольнила всі групи. Не вдалося визначити і єдину політичну платформу стосовно національного питання. Щоб вирішити дану проблему, на прохання верхівки РУЦу М. Міхновський, який навіть не був членом даної партії, розробив першу програму, яка побачила світ у Львові і називалася "Самостійна Україна"¹⁰. У ній, зокрема, мова йшла про здобуття українськими землями цілковитої самостійності шляхом озброєного повстання: "...державна самостійність єсть головна умова існування нації, а державна незалежність єсть національним ідеалом в сфері міжнародних відносин"¹¹; "Одна, єдина, нероздільна, вільна самостійна Україна від Карпат і аж по Кавказ"¹²; "...як партія бойова, партія, що виросла на ґрунті історії і єсть партією практичною діяльності, ми зобов'язані вказати ту найближчу мету, яку ми маємо на оці. Ся мета – повернення нам прав, визначених Переяславською конституцією 1654 р. з розширенням її впливу на цілу територію українського народу в Росії. Ми виголошуємо, що візьмемо силою те, що нам належить по праву, але віднято в нас силою"¹³; "Усі, хто на цій Україні не за нас, ті проти нас. Україна для Українців, і доки хоч один ворог чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружя"¹⁴. Окрім цього в статті був висунутий принцип внутрішньодержавної суверенності націй: Україна – тільки для українців. Тобто відкидалися будь-які міжнаціональні державні форми; особливо ж М. Міхновський виступав проти утворення багатонаціональної федеративної держави на місці російської імперії, підкреслюючи, що досягнення національних ідеалів можливо лише революційним шляхом.

Відразу ж після виходу самої програми М. Міхновського, більшість членів РУЦу поспішила відмежуватися від такої, як вони називали "націоналістичної тенденції"¹⁵. Як писав О. Гермайзе: "...вся брошура пройнята вузько-націоналістичними настроями"¹⁶; характеристика С. Єфремова була ще більш нищівною: "Квітчаста, але досить туманна фразеологія, патетичні вигуки, суперечності, фактичні помилки, не продумані обривки соціалізму і самий одвертий шовінізм національний сплелися в цій брошурі..."¹⁷. Однак сама поява статті М. Міхновського

стала своєрідним детонатором для дискусій щодо подальшого вирішення національного питання. До полеміки по цьому питанню долучилися навіть західноукраїнські газети. Так, "Молода Україна" та "Діло" прихильно сприйняли гасло самостійної України, але чернівецька "Буковина" зайняла негативну позицію щодо цього питання. Загалом не всі вітчизняні політичні сили схвально сприйняли орієнтацію на здобуття самостійності українських земель, особливо ж збройним шляхом. Врешті-решт це призвело до розколу РУПу.

Частина радикально спрямованих вітчизняних діячів вийшла з партії і у 1902 р. створила нову – Українську народну партію (УНП). Ця партія не мала великого впливу. Її діяльність обмежилася випуском кількох брошур, спрямованих виключно проти російського народу. Найбільше вона прославилася спробою членів її бойового крила підірвати пам'ятник О. Пушкіну в Харкові. За словами О. Гермайзе, "...Самостійна Україна" хоч і позначена була як видання РУП, фактично починала собою іншу течію. Це течія так званого українського самостійництва, що зформувалася спочатку в Українську Народну Партію, а під час революції в партію соціалістів - самостійників, кволу політично, але войовничу на словах, а подекуди й на ділі"¹⁸. У 1902 р. вийшла програма УНП, де були викладені основні пункти політичної бази партії: "Українська Народна Партія єсть партія робітницької маси українського народу, єсть партія Українського міського і сільського пролетаріату"¹⁹; "Українська Народна Партія визнає соціалістичний ідеал як єдиний, котрий може задовольнити український і інші народи..."²⁰; "Вільна непідлегла самостійна республіка – Україна робочих людей"²¹; але далі партія погоджується і на автономію: "...ми визначаємо тільки добровільні федерації народів; це значить добровільні федерації уже свободних народів. Росія, Австрія, Германія і інші, де рядом з пануючими живуть десятки зневолених націй, мусять поперед розпастиись; федерації потім коли і зложаться, то зовсім не в межах сучасних держав, а в залежності від інтересів кожної нації. Можуть бути федерації українців і чехів, поляків і руських"²²; "Ідучи до повної незалежності українського народу, до здобуття останнім права певного само призначення, ми підпираємо і автономні вимоги українських партій. Але аби автономія була не фіктивною, а дійсною треба: аби автономний український парламент, вибраний вселюдним рівним, прямим і тайним голосуванням, відав податкову справу, адміністрацію, суд і школу на Україні, господарство краю; аби українець відбував службу вдома. Така автономія України дасть змогу українському пролетаріату швидше

зрозуміти своє національне і класове становище, швидше просвітитись, зорганізуватись, аби, скинувши ярмо національне, – рішуче і безповоротно подужати капітал”²³. Як ми можемо побачити, програма УНП досить невиразно розкриває ставлення партії до національного питання і не дає чіткої відповіді на питання про державний статус українських земель.

Ще однією партією, що виникла у 1900 р., стала Українська соціалістична партія (УСП). Вона створювалася на зразок Польської соціалістичної партії (ПСП) і перебувала під її впливом до 1903 року. Основою її програми було положення про перетворення України шляхом збройної боротьби на демократичну республіку: ”Програмою такою на тепер є демократична, Українська республіка”²⁴; ”Українські соціалісти, виступаючи з сею програмою, знають, що мирно провести її не можна в самодержавній Росії”²⁵. Але ця партія також не мала великого впливу.

1903 р. відкрив новий етап у партійному житті РУПу, бо саме цього року в травні на сторінках партійного часопису ”Гасло” київська вільна громада запропонувала для обговорення свій ”Нарис програми” партії. В ній визначалася її автономістська позиція: ”...Револьюційна Українська Партія ставить своєю найблизшою задачею цілковите знищення царату в спілці з револьюційними партіями всіх народів російської держави; заміну його федеративною республікою з діленням держави відповідно історичній і національній ріжницї земель з повною автономією кожної області в внутрішніх справах на підставі демократичної конституції з забезпеченням прав кожної національності і залишенням права кожній складовій федеративній частині на повне державне відокремлення після бажання більшості її людності, висловленого голосованнем”; ”...повна автономія України у внутрішніх справах з забезпеченням рівноправності населяючих її національностей і на підставі найширшої демократичної конституції з Народною Радою, яко законодавчими зборами і яко вищою заступничою політичною інституцією країни”²⁶. Поява цієї програми стала доказом того, що частина членів партії перейшла на автономістські позиції. До того ж, часопис РУПу схвально відгукнувся про ”Проект програми РСДРП” емігрантської російської соціал – демократичної організації ”Життя” під керівництвом В. Поссе – з федеративними принципами, що висвітлювалися у ньому”²⁷.

Після 1903 р. у партії широко розгорнулася жвава полеміка по національному питанню, пік якої прийшовся на 1904-1905 рр. На сторінках журналу ”Праця” Д. Антонович писав про те, що дискутувати стосовно національного питання зайве, оскільки поняття ”нація” вигадала

буржуазія. М. Меленевський і П. Тучапський доводили, що висунення українським робітничим класом самостійних вимог є шкідливим, бо ускладнить формування єдиної робітничої партії в масштабах всієї Російської імперії. М. Порш стверджував: національне питання існує і воно виявить себе ще більше тоді, коли розвалиться Росія. Він наголошував, спираючись на авторитет К. Каутського, що й для пролетаріату національне питання має теж досить важливе значення, і що, коли автономія не може цього питання розв'язати, то робітничий клас мусить сам узяти справу в свої руки і внести до своєї програми вимогу політичної самостійності України²⁸.

У грудні 1904 р. ті, хто виступив за зближення з Російською соціал-демократичною робітничою партією (РСДРП), очолювані М. Меленевським, на нараді керівних діячів РУП створили Українську соціал-демократичну спілку ("Спілка"). Це сталося у Львові на другому з'їзді партії. Новостворена партія потім стала частиною РСДРП. Члени "Спілки" на своєму з'їзді прийняли резолюцію стосовно автономії України: "В інтересах розвитку класової боротьби и продукційних сил на Україні II черговий з'їзд УСДРП приймає в свою програму постулат Автономії України з правом законодавчим в тих справах, котрі торкаються лише народу, мешкаючого на території України"²⁹.

Не пізніше травня 1905 р. вийшов проект нової програми РУП³⁰. В ньому проблема національного питання висвітлювалася так: "...Револьюційна Українська Партія в інтересах класової боротьби пролетаріату України і інших частин російської держави, домагається: 1. Демократичної Республіки, вища державна влада в котрій в усіх міжнародних і тих внутрішніх справах, що торкаються людності усїєї російської держави, належить одному виборному законодавчому Зібраннню народних представників; 2. Автономії України з окремими представницьким Зібраннем (Сеймом), котрому належить право законодавства в тих внутрішніх справах, що торкаються тільки люду, який мешкає на території України"³¹.

А в грудні 1905 року відбувся другий з'їзд РУПу, на якому було проголошено перейменування РУП в Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП) та прийнято нову програму, яка так охарактеризувала національне питання: "... Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія вимагає: 1. Демократичної республіки – вища державна влада в усіх міжнародних і тих внутрішніх питаннях, які торкаються всієї Російської держави, належить одному виборчому

законодавчому зібранню народних представників; 2. Автономії України з окремим представничим зібранням (сеймом), котрому належить право законодавства в внутрішніх справах, що торкаються території України”³².

Як ми можемо побачити, проект РУП і програма УСДРП майже збігаються у формулюваннях, особливо в автономістських прагненнях. Це робилося заради підвищення партійного іміджу, бо на Наддніпрянській Україні прагнення самостійності не знайшло підтримки серед населення, до того ж українські соціал-демократи почали вважати свою боротьбу за національні інтереси боротьбою за децентралізацію Російської імперії. Навіть саме висунення тези автономізму робило УСДРП привабливим об’єктом для співпраці з нею тієї частини загальноросійських партій, що перебували на подібних позиціях, наприклад, кадетів.

Зміни у програмових документах РУПу стосовно майбутнього автономної України відбувалися майже кожного року. Так, в ”Нарисі програми” 1903 р. одним з головних завдань РУПу було здобуття Україною статусу федеративної республіки з автономними національно – історичними областями та правом повного відокремлення від Росії”³³. В 1904 р. частина соціал-демократів на чолі з М. Поршем заявила, що ”вирішення національного питання в Росії є можливим лише в федеративній (спілковій) республіці навзір Швейцарської, до якої ми мусимо прямувати”³⁴. Разом з тим, вже в 1905 р. більшість представників УСДРП відмовилася навіть вносити до програми пункт про майбутню Російську федерацію.

Що ж зробило можливим існування таких розбіжностей в діяльності РУПу стосовно питання автономії України? На нашу думку, це – неоднорідний соціальний склад партії з різною політичною орієнтацією її членів, відсутність єдиної програми, досить слабка теоретична підготовка керівного складу РУПу, який на протязі кількох років так і не зміг дійти згоди стосовно вирішення національного питання. До того ж, основна маса членів партії була схильна змінювати свої політичні вподобання під впливом різних факторів.

Як згадував член РУПу М. Галаган:”...не було формально визнаної, відповідним представництвом санкціонованої партійної програми. Могла бути фактично визнана програма, але й такої не було;...Для ілюстрації того, до якої міри слабою була теоретична підготовленість видатніших членів РУП до розв’язання важніших програмових питань, досить буде згадати про те, як стояла справа з кардинальним для РУП національним

питанням. Амплітуда колихань була тут просто неймовірна: від "Самостійної України" до трактування національного питання, як "неіснуючого питання";... Цілком зрозуміло, що коли М. Порш поставив це питання в таку іменно площину та дав до цього певну аргументацію, побудовану на деяких об'єктивно – наукових даних, то він легко і скоро подолав усякі настроєво – емоціональні міркування своїх противників, заволодів "громадською думкою" партійних членів і схилив їх до прийняття автономії України"³⁵. Ще один представник РУПу – Ю. Коллард – вважав, що члени партії "... наближалися у своїх поглядах до соціалістів – народників. Але російські соціал-революціонери не могли нас задовольнити, бо мали в собі стільки специфічно – московського, що цілком не відповідало господарським умовам життя нашого народу; тому прийняти програму російських соціалістів-революціонерів ми не могли, своєї ж української програми, яка відповідала б тому світоглядові – ми ще тоді не спромоглися витворити. Драгоманівцями ми також не були, бо хоча і поділяли соціал-народницький світогляд, але не могли погодитися з його політичними тезами відносно устрою Російської держави як "Вільної Спільки" всіх народів Росії, себто не могли визнати федерацію"³⁶.

На початку ХХ ст. виникли також і національні партії ліберально-демократичного напрямку. Восени 1904 р. представники української ліберальної буржуазії створили Українську демократичну партію (УДП), яка за своїми програмними вимогами була близькою до партії російських кадетів. Позиція керівництва УДП стосовно національного питання полягала в наступному: "...маючи на увазі шкоду від централізаційної системи, ми визнаємо, що державний лад в Росії повинен бути збудований на принципах найширшої національної автономії" та "... ми вимагаємо для території, заселеної українським народом, автономії, заснованої на особливим органічним статуті, виробленим будучим українським соймом (вибраним на підставі вище сказаного права) і за порученім основними загальнодержавними законами"³⁷. У "Заяві Української демократичної партії зЧізду земських і міських діячів у Москві 6 липня 1905 р. і установчому зібранню", зокрема, проголошувалося, що "...Украина входит в Российское Государство, как одна из автономных областей его на началах федерации"³⁸.

Існує ще один варіант програми УДП – так звана "Платформа Української демократичної партії", датована 1905 р., яку було вилучено під час обшуку³⁹. В ній стосовно національного питання говориться що: "Основание государственного порядка в России мы признаем федера-

тивное начало Государственного устройства, органически построенного на этнографически территориальном принципе с полным проведением во всех областях управления. Децентрализацию выборного начала, путем общей, прямой, равно открытой подачи голосов, без различия пола и народности: 1) Государственное центральное управление, сосредотачивается в 2-х палатах: а) палата народных представителей и б) федеративная палата представителей от автономных частей государства. 2) парламент ведает: вопрос о начале войны и о заключении мира, бюджет для общегосударственных целей, сношения с другими государствами и заключение союзов, а равно и торговых договоров”;

... Автономия Украины: 1) Украина имеет свое особое самостоятельное представительное правление с законодательной властью в пределах автономной территории, осуществляется в украинском сейме с исполнительными при нем органами, 2) к ведению Украинского сейма относятся все дела не указанные в п.2 разряда 1 – го, 3) сельские и городские общества, а также и те округа, в которые они могут быть объединены, имеют местное самоуправление, построенное на том же принципе децентрализации”⁴⁰.

Восени 1904 року з’явилася нова ліберально-буржуазна партія – Українська радикальна партія (УРП), до якої увійшли деякі радикальні діячі з УДП. Керівництво УРП національний статус України бачило в такому вигляді: “...кожна народність, з яких тепер складається Росія, мусить мати автономію на своїй території з окремою крайовою репрезентаційною радою, якій належатиме право видавати закони й порядкувати у всіх справах у межах цієї території; ... Реформована держава мусить бути федерацією таких національних одиниць”⁴¹. Після об’єднання УДП і УРП (грудень 1905 р.) в Українську радикально-демократичну партію, в програмі якої національне питання було висвітлено так: “...Українська Демократично-Радикальна Партія, обстаючи в справах політичних за глибоко-демократичну державну конституцію, в той же час розуміє це так, що реформована держава мусить бути федерацією рівноправних автономних національно-територіальних одиниць. Такої вимагає Партія і для свого Українського народу на всій тій території, яку він фактично тепер заселює суцільною масою”⁴².

Аналізуючи програмові положення українських (національних) політичних партій, спробуємо порівняти позицію останніх стосовно автономістського питання. Першою партією, яка офіційно ввела в свою програму дане питання стала Українська народна партія. Зокрема, в її “Платформі” мова йшла про те, що: “Через те кожна національність, з

яких тепер складається ся Росія, мусить мати автономію на своїй території з окремою краєвою репрезентаційною радою, якій належатиме право видавати закони й порядкувати у всіх справах у межах цієї території. Кожна така автономна одиниця має право рівне з правом кожної іншої одиниці. Реформована держава мусить бути федерацією таких національних одиниць⁴³; "Політична автономія з власним соймом, пресою та літературою в першій стадії боротьби за національну свободу – націоналізація адміністрації, суду і доходів української території, власне військо і врешті самостійна державно-демократична республіка – отсе остання наша стадія боротьби за національну свободу і здійснення національних ідеалів українського народу"⁴⁴.

В свою чергу РУП вимагав: "Автономії України з окремим соймом, котрому належить право законодавства в тих внутрішніх справах, які доторкають ся люду, що мешкає на території України", "Широкої самоуправи місцевої краєвої та національної для всієї людності російської республіки", "В відношенню до цілості держави приймає партія реальну унію для усіх справ спільних усієї російської республіки, при чім справами спільними має управляти спільний центральний виборний парламент"⁴⁵. Програма УСДРП бажала для України: "Демократичної республіки – вища державна влада в усіх міжнародних і тих внутрішніх питаннях, які торкаються всієї Російської держави, належить одному виборчому законодавчому зібранню народних представників. Автономія України з окремим представничим зібранням (сеймом), котрому належить право законодавства в внутрішніх справах, що торкаються території України"⁴⁶.

Українська демократична партія вимагала: "Для усієї держави ставить ся домагання: 1) Знесене абсолютизму і заведене парламентарного ладу при участі народу на підставі загального і рівного права голосовання; 2) Заведене народної мови в школі, урядах, суді і всіх громадських інституціях; 3) Крім загального парламенту вимагаємо для території заселеної українським народом автономії, основаної на органічнім особливім статуті, виробленім будучим українським соймом на підставі загального виборчого права"⁴⁷. Програма УРП пропонувала, що: "Кожда національність Росії мусить мати свою автономію а зв'язком, що об'єднуватиме сі автономні одиниці є федеральний парламент для отсих спільних справ: а) зносини з другими державами, б) фінансів для спільних справ, в) поза державної торгівлі, г) армії і справи війни"⁴⁸. УРДП вважала, що: "...реформована держава мусить бути федерацією рівноправних автономних національно-територіальних одиниць. Такої вимагає Партія

і для свого Українського народу на всій тій території, яку він фактично тепер заселює суцільною масою”⁴⁹.

Як ми можемо побачити, проблему для українських політичних партій становило не лише національне питання як таке, а й форма його вирішення. Більшість з представлених партій намагалися все ж таки зберегти політичний зв’язок з Росією в процесі реформування держави, заради цього вони включали у свої програми поняття спільного парламенту та федерації. Однак коло проблем, якими мав займатися спільний парламент, кожна партія окреслювала по-своєму, а тому питання офіційного оформлення автономії в такому випадку залишалося, за влучним висловленням газети ”Діло”, ”пустим звуком без політичного реального змісту”⁵⁰. А тому і перспективи побудови федерації не існувало.

На нашу думку, найбільш повно виражені національні устремління в галузі автономії України в програмі Української радикальної партії. В ній чітко були окреслені ті спільні питання, які мав вирішувати центральний російський парламент, – міжнародні відносини та зовнішня політика, військові та фінансові справи. Це, на наш погляд, найбільш відповідне і правомірне розгалуження правничо-державницького стану справ між автономною Україною та російською ”федерацією”. Саме за таких умов автономія України була б дійсно справжньою.

Отже, автономістське питання в програмах перших українських політичних партій займало досить важливе місце, але ним українські партійні діячі, особливо на початку своєї політичної діяльності, досить часто нехтували. Згодом це питання стало символом національного відродження. Різні підходи до його розуміння, які з’явилися на початку ХХ ст., свідчили про популярність і необхідність вирішення даної проблеми. Особливості політичного становища та соціально-економічного розвитку українських земель обумовили виникнення і специфіку формування автономістської течії. Це стало можливим тому, що в переважній більшості українські політичні партії базувалися на тому варіанті соціалістичної течії, в якому на одному з перших місць стояло питання боротьби за автономію України та створення Російської федерації. Керівництво цих партій – майбутня політична українська еліта – виховувалися на таких соціалістичних ідеях, трансформуючи їх у процесі свого політичного зростання. Саме тому ми можемо стверджувати про велику роль автономістського питання в діяльності перших українських політичних партій початку ХХ ст.

Annotation

The article studies the question of the autonomy of Ukraine in activities of the Ukrainian (national) political parties at the beginning of the 20th century. It is analyzed how the question arose and further developed as well as an attempt is made to give its comparative characteristic in programme documents of the domestic political parties.

Анотація

В статті досліджується питання автономії України у діяльності українських (національних) політичних партій початку ХХ ст. Аналізується його виникнення та подальший розвиток, а також робиться спроба порівняльної характеристики даного питання в програмових документах вітчизняних політичних партій.

Єфремов С. З громадського життя на Україні. – К.: Вік, 1909. – 77с.

² Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. – Б. м.: Книгоспілка, Б. р. – Т. 1.: Революційна українська партія /РУП/. – 388с.; Дрошенко В. Революційна Українська Партія (РУП) (1900-1905 рр.): Нарис з історії української соціал-демократичної партії. – Львів: К., 1921. – 38 с.; Риш А. Очерки по истории Украинской социал-демократической "Спілки". – Х.: Пролетарий, 1926. – 142 с.

³ Шморгун П. М. Національно-визвольний рух на Україні на початку ХХ ст. // Наукові праці з питань політичної історії: Міжвід. наук. зб. – К.: Лбідь, 1992. – 173 вип. – С. 3-12; Козицький М. Ю., Поліщук О. В. Національно-політична думка на Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Наклові праці з питань політичної історії: Міжвід. наук. зб. – К.: Либідь, 1992. – 172 вип. – С.3 – 14; Шморгун П. М. Політичні партії України на початку ХХ ст.: соціальний склад, чисельність, типологія // Наукові праці з питань політичної історії: Міжвід. наук. зб. – К.: Либідь, 1992. – 172 вип. – С.14-25; Політичні партії та організації Наддніпрянської України // Нариси з історії суспільних рухів та політичних партій в Україні / За загальною ред. Я. Й. Малика. – Львів: Видавництво "Світ", 2001. – С. 27-42; Висоцький О. Виникнення та ідейно-ціннісні засади діяльності українських соціал-демократів та есерів // Визвольний шлях. – 2000. – Рік 53. Кн. 7. – С. 41-69; Колесник В. Ф. та ін. Шляхом національного відродження: Національне питання в програмах та та діяльності українських партій Наддніпрянщини 1900 – 1907 / В. Ф. Колесник, О. О. Рафальський, О. П. Тимошенко. – К.: Стилос, 1998. – 226 с.

⁴ Козицький М. Ю., Поліщук О. В. Вказ. праця. – С. 6.

⁵ Політичні партії та організації Наддніпрянської України. – С. 30.

⁶ Політична історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В. І. Танцюри. – К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – С. 189.

⁷ Субтельний О. Україна: історія. – К.: Либідь, 1994. – С. 376.

⁸ Шморгун П. М. Вказ. праця. – С. 19.

- ⁹ Дорошенко В. Вказ. праця. – С. 8.
- ¹⁰ Самостійна Україна // Історія українських політичних партій: Хрестоматія – посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. – Ч. 1. / Упор. Б. І. Корольов, І. С. Михальський. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С. 44-55.
- ¹¹ Там же. – С. 44.
- ¹² Там же. – С. 54.
- ¹³ Там же.
- ¹⁴ Там же. – С. 55.
- ¹⁵ Шморгун П. М. Вказ. праця. – С. 19.
- ¹⁶ Гермайзе О. Вказ. праця. – С. 65.
- ¹⁷ Єфремов С. Вказ. праця. – С. 51-52.
- ¹⁸ Гермайзе О. Вказ. праця. – С. 65.
- ¹⁹ Програма Української народної партії // Історія українських політичних партій: Хрестоматія – посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. – Ч. 1. / Упор. Б. І. Корольов, І. С. Михальський. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С. 81.
- ²⁰ Там же.
- ²¹ Там же. – С. 109.
- ²² Там же. – С. 110.
- ²³ Там же. – С. 110-111.
- ²⁴ Нарис програми Української партії соціалістичної // Історія українських політичних партій: Хрестоматія – посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. – Ч. 1. / Упор. Б. І. Корольов, І. С. Михальський. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С. 58.
- ²⁵ Руска партія соціалістична в Росії // Історія українських політичних партій: Хрестоматія – посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. – Ч. 1. / Упор. Б. І. Корольов, І. С. Михальський. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С. 57.
- ²⁶ Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: У трьох томах / Упор. Т. Гунчак і Р.Сольчаник. – Нью-Йорк: Сучасність, 1983. – Т. 1. – С. 116.
- ²⁷ Висоцький О. Вказ. праця. – С. 51-52.
- ²⁸ Дорошенко В. Вказ. праця. – С. 37-39; Політичні партії та організації Наддніпрянської України. – С. 32.
- ²⁹ ЦДІАК України. – Ф. 275, оп. 1. опр. 678, арк. 34 зв.
- ³⁰ Там же. – Арк. 46-48.
- ³¹ Там же. – Арк. 46.
- ³² Програма Української соціал-демократичної робітничої партії // Історія українських політичних партій: Хрестоматія – посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. – Ч. 1. / Упоряд. Б. І. Корольов, І. С. Михальський. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С. 238.
- ³³ Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали – Т. 1. – С. 116.
- ³⁴ Висоцький О. Вказ. праця. – С. 57.
- ³⁵ Спогади М. Галагана про роль і місце Револуційної української партії в національно-визвольному русі // Історія українських політичних партій: Хрестоматія – посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. – Ч. 1. / Упор. Б. І. Корольов, І. С. Михальський. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С. 162.
- ³⁶ Коллард Ю. Спогади юнацьких днів. 1807-1906: Українська студентська громада в Харкові і революційна українська партія. – Торонто: Срібна сурма, 1972. – С. 118.

- ³⁷ Програма Української демократичної партії // Історія українських політичних партій: Хрестоматія – посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. – Ч. 1. / Упор. Б. І. Корольов, І. С. Михальський. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С. 181.
- ³⁸ Заява Української демократичної партії з'їзду земських і міських діячів у Москві 6 липня 1905 р. і установчому зібранню // Історія українських політичних партій: Хрестоматія – посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. – Ч. 1. / Упоряд. Б. І. Корольов, І. С. Михальський. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С. 221.
- ³⁹ ЦДАК України. – Ф. 318, оп. 1, спр. 959, арк. 48-49 зв.
- ⁴⁰ Там же. – Арк. 48.
- ⁴¹ Платформа Української радикальної партії // Історія українських політичних партій: Хрестоматія – посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. – Ч. 1. / Упор. Б. І. Корольов, І. С. Михальський. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С. 183.
- ⁴² ЦДАК України. – Ф. 1439, оп. 1, спр. 155, арк. 278.
- ⁴³ Газета "Діло" про утворення в російській Україні нових українських партій та їх основні ідеологічні засади // Історія українських політичних партій: Хрестоматія – посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. – Ч. 1. / Упор. Б. І. Корольов, І. С. Михальський. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С. 189.
- ⁴⁴ Там же. – С. 204.
- ⁴⁵ Там же.
- ⁴⁶ Програма Української соціал-демократичної робітничої партії. – С. 238.
- ⁴⁷ Там же.
- ⁴⁸ Там же. – С. 205.
- ⁴⁹ Програма Української демократично-радикальної партії. – С. 232.
- ⁵⁰ Газета "Діло" про утворення в російській Україні нових українських партій та їх основні ідеологічні засади. – С. 206.